

Putovanja Mande Krkarke

Tatarin, Milovan

Source / Izvornik: **Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 2010, 36, 47 - 71**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:603553>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

PUTOVANJA MANDE KRKARKE

Milovan Tatarin

Rad posvećujem Mirjani Mataiji, s kojom sam 2006.-2009. radio na Leksikonu Marina Držića, postupno zamijenivši stručnu suradnju prijateljstvom.

U Držićevu opusu¹ putuje se dosta, a sva se putovanja mogu podijeliti po dvama kriterijima – duljini i motivu. Likovi njegovih djela odlaze na kratka putovanja, primjerice u Kotor (Dubrovčani u komediji *Tripče de Utoľče*), ili Lopuđani i Kotorani dolaze u Dubrovnik (Dživulin Lopuđanin u *Dundu Maroju*, Lopuđani Viculin i Marić² i Kotoranin³ u *Arkulinu*), ali i na duga: junaci *Dunda Maroja* doplovili su u Rim, a u *Arkulinu* se spominju Napulj, Genova (*Dzemba*), Manfredonija (*Maoprdonija*, grad u talijanskoj

¹ Svi navodi iz Držićevih djela bit će doneseni po sljedećem izdanju: Frano Čale, *Marin Držić: Djela*, Cekade, Zagreb 1987.

² Marić kaže: »Viculine, ovdı nıjesmo na otoku, ki ne ima vrata. Iza mıra, *misser mio*, nıje lasno uteć, er se zatvora« (III, 2, str. 542).

³ »Kotoranin: Neće li te ki vrag u Kotor donıjet jedan dan, da se ja i ti celıvamo?« (II, 4, str. 541.)

pokrajini Apuliji (*Pulja*) i talijanska pokrajina Ligurija (*Aligurlija*), koje nabraja Viculin ističući iskustva što ih je stekao kao mornar.⁴ Što se motivâ tiče, različiti su: trgovina i zarada (uzevši od oca pet tisuća dukata, Maro je obećao preko Ankone otići u Firencu,⁵ nabaviti tkanine, a s njima se zatim uputiti u Sofiju i prodati ih te tako uvećati kapital), užitak (Maro je u Rim došao radi zabave, iz Firence su radi *kortizana* u Rim stigli Niko i Pijero,⁶ a Vlaho je doputovao iz Livorna), ratovanje (spomen Genove zacijelo ima takve konotacije), »proštenje« (u Rim su tobože zbog općeg oprosta – *indulgentia plenaria* – stigli Dundo Maroje, Pera, Baba Perina i Dživo, proštenje spominje i Dživulin Lopuđanin, koji je do Ankone dovezao Dunda i Bokčila, no Dundo putovanje nije platio, a drugi je popio sve vino; zbog čega se u Rimu obreo Ugo Tudešak, nije objašnjeno).

U Rim je zbog *trgovine* stigla i Laura. No, u odnosu na ostale junake komedije, njezino je životno putovanje najzanimljivije. U rimskom svijetu ona je *naša*, no nije i *našjenica*,⁷ što znači Dubrovkinja, a drukčije valjda

⁴ »Bih u Napuli, u Dzembi, u Maoprdoniji e Aligurli, – ovaka mi se sramota ne učini, kao mi se ovdî za mîrom učini od zamiraca!« (II, 2, str. 538); »Po sonce, koje nad nami svijeti, i po more, koje brodim, jeda te kad na Igalo srjeća dovede! Ah, za mirom sam, ter sam svezan! Znaš koje sam prove ja na mulu od Dzembe učinio?« (II, 4, str. 540.)

⁵ »Maroje: *Per amor de Dio*, čemu ti ne pođe u Fjerencu, kako ti ja rekoh?« (IV, 2, str. 362.)

⁶ »Niko: *O, Piero, per amor de Iddio*, gdi ćemo nać Mara? Jes dva dni er smo iz Fjerenice; ištemo ga, – ni ga znamo ni umijemo gdje nać. // Pijero: Pođ' mo nać kogagodi dobra kompanja, da nas vodi po kortizanah, u tjezijeh ga ćemo pratikah ončas naći« (II, 2, str. 327).

⁷ Sama će se Laura samo jedanput poslužiti prilogom *naški*, obraćajući se Petrunjeli, no ne označujući njime etničku bliskost nego želeći ubrzati razgovor *naškim* jezikom: Petrunjela naime loše govori talijanski, a kako donosi »tužne« vijesti, Laura ne može dočekati da čuje što je: »Laura: *Petruniella, che vol dir che tu se' stata tanto a tornar?* [Petrunjela, zašto si se toliko zadržala?] // Petrunjela: *Uh, madunna, triste nuve porto!* [Uh, gospo, tužne vijesti donosim!] // Laura: Sjetna, što je? Naški mi govori!« (IV, 10, str. 372.) Na isti način treba tumačiti i prvi susret Dunda Maroja, Bokčila i Tripčete Kotoranina, koji se prepoznaju kao *našjenci*, no

i nije moglo biti: one su kćeri, sestre, majke, svekrve, godišnice, ali ne i

samo po jeziku koji ih povezuje u stranom svijetu (slično kao i Petrunjela i Tripčeta, III, 10, str. 347-348), a inače odmah daju do znanja otkuda su: »Tripčeta: Po svetoga Tripuna, vi ste našjenci! // Bokčilo: *Missser*, Bog te naučio! *De Ragusa*? I mi smo otuda. // Tripčeta: Gospodine, što vam je? Vidim, ti si našjenac; *siate il ben vegnuo*, dobar si došao! // Maroje: *Ben trovato*, *missser*! Vi ste našjenac? Drago mi je. // Tripčeta: Ja sam od Kotorra. // Bokčilo: Ah, da te Bog pomože! // Maroje: Susjed si naš! Susjede, prikloni obraz, da mi se je s tobom pozdravit. // Bokčilo: Svoga mi, svoga, neka ti mi svoga, nije ti bez svoga. Koliko mišera srjetosmo, a nitko ne pristupi k nam neg sam našjenac, – svoj a k svojijem! // Tripčeta: Ištom se obeselim, kad čujem koga od našega jezika. // Maroje: Duša mi se vrati, *missser mio*! Kad te čuh govorit rekoh: ovi je od našijeh« (I, 1, str. 309). Nakon te Dundove replike Tripčeta prelazi na čakavštinu (»*Che bone nove?* Imate li ča novo otuda? Ča se ono boljahote? ... Ča hoćete rijet? Izrecite!«), ipak se distancirajući od prvotne *našjenačke* euforije. Inače, baš je tu osobinu u koncipiranju lika Tripčete zapazio Milan Rešetar: »Ali najčudnije je da Tripe ima i *vazme* 308 (2), 397 (2); *vazet* 398, čak i *ča* 263 (3), pa treba istaknuti da od Kotorana samo Tripe ima *vazeti* i *ča*, i to ne u *Mandi*, gdje su većinom Kotorani oko ņega, nego u *Dundu Maroju* i u *Arkulinu*, gdje je on sam Kotoranin među Dubrovčanima. Ta je okolnost vrlo važna, jer, da su Kotorani u D-ćevo doba govorili *vazeti* i *ča*, ne bi D. metao u usta te oblike samo Tripi nego, bar po koji put (jer i Tripe govori redovno *uzeti* i *što*) i ostalim Kotoranima; pa i to što Tripe tako govori samo izvan Kotorra kad je sam, dakle kad se ņegov govor ne može isporučivati s govorom ostalih Kotorana, meni se čini da pokazuje da je D. i na taj način htio da jasnoga Tripu čini još smješnijim prema Dubrovčanima koji su u *Dundu Maroju* i *Arkulinu* govorili kao i publika što je u Dubrovniku gledala i slušala te komedije, koja je dakle govorila bez ikakvih *vazeti* i *ča* i ... s vrlo malo neobičnih ikavskih oblika! Jer, ako se je u D-ćevo doba tako govorilo u Dubrovniku, onda je još sigurnije da se je tako govorilo i u Kotoru, koji se nalazi južnije od Dubrovnika, dakle još dalje od čakavsko-ikavske teritorije.« (»Jezik Marina Držića«, *Rad JAZU*, 248, Zagreb, 1933., str. 114-115.) O granicama kulturâ Držić u komediji ne referira samo na tome mjestu nego i poslije, kad se susretnu Dživo i Dživulin Lopuđanin, zatim kad Bokčilo rimske prostitutke imenuje kao »njeke parlašuje«, slično kao i Baba Perina, za koju su one »velika sjeta« i »kuga od nesvijesne mladosti«. U svim je slučajevima riječ o »kulturama s onu stranu granice«, koje se doživljuju kao prijatnja, no koje istodobno reflektiraju i strah od prepoznavanja: »Ono što je u kulturama drugih, a osjeća ih se bilo kao ugrozu bilo kao divljenje, zapravo zajedničko, jest prema Todorovu i Lotmanu njihovo svojstvo da se očituju kao zrcalna obratna slika onoga vlastitog: prezreni

prostitutke. Uostalom, u Držićevu opusu samo je Laura takav lik, a kad se i pojave žene krhkijeg morala – kao Mande u komediji *Tripče de Utolče* – spolne zabrane ne krše zbog interesa nego zbog zadovoljstva, dok Anisula iz spomenute drame u scenskom vremenu nije počinila nijedan pravi svodnički posao. Pritom ne treba zaboraviti da su Mande i Anisula predstavnice etnički Drugog i žive u Kotoru. Doduše, Držić nije skrivao činjenicu da su se i Dubrovkinje bavile prostitucijom, spominje je on u *Dundu Maroju*⁸ i *Tripčetu de Utolčetu*,⁹ no kad je o sceni bila riječ, postupao je drukčije – nije im dodjeljivao uloge.

S otkrivanjem se Laurina pravog identiteta oteže, premda se pojavljuje na početku komedije, u drugom prizoru prvog čina (jedini put u tom činu),¹⁰ gdje joj se Ugo Tudešak udvara, a ona upozorava Pometa da joj ga više ne dovodi pred kuću. Od svih likova o njezinu predrimskom životu ponešto znade jedino Pomet, no i njegova su znanja selektivna. Točnije, samo će jedanput natuknuti da otprije poznaje Lauru: nakon što se Ugo izjeda da ga »okrutna gospa« ne voli, kako je ona kamen, no svejedno će joj služiti, Pomet ironično primijeti: »*Signora Laura*, – znam kad se i Manda zvaše

su kanibali oni koji čine što ne smijemo sami, plemeniti pak divljaci oni u čijoj se kulturi sve što u vlastitoj kulturi biva kompleksno očituje kao jednostavno.« Winfried Nöth, »O prostornom predstavljanju drugog u kulturi«, preveo Ante Stamać, *Republika*, LXI, 1, Zagreb 2005., str. 7.

⁸ »Petrunjela: Sjetna, što to govoriš? A jeda kako i one vaše od Pelila i od Podmirja ke se vazda od buha puđaju? Ovo je gospođa i kraljica bogata, puna joj je kuća srebra i zlata« (III, 17, str. 356).

⁹ »Kotoranin: Da oprostite, one dobre persone koje svakomu daju, kako to i u vas na Pelilijeh« (IV, 6, str. 520).

¹⁰ Laura na scenu izlazi osamnaest puta, a frekvencija je njezina pojavljivanja sljedeća: II – 3 (Sadi, Niko, Pijero, Vlaho, Petrunjela), 6 (Vlaho, Niko, Pijero), 7 (Sadi), 13 (Bokčilo, Popiva, Pomet); III – 3 (Sadi), 6 (Maro), 7 (Maro, Sadi), 11 (Tripče, Petrunjela, Sadi), 12 (Popiva), 15 (Pomet, Petrunjela, Sadi, Popiva, Maro), 16 (Maro, Sadi), 17 (Gianpaulo, Sadi, Popiva); IV – 10 (Petrunjela), 12 (Popiva, Petrunjela); V – 2 (Lessandro, Maro, Pomet), 3 (Pomet, Petrunjela), 4 (Maro, Popiva, Petrunjela, Vlaho, Pijero, Niko, Pomet).

u Kotoru, – *non tanta superbia!* Sad mi toškano govoriš, a naši smo, ili hoćemo ili nećemo. Neće vazda jednako brijeme bit: za slatkijem ljetom dođe i gorka zima; i ti cvijet od ljeposti, kojom se oholiš, mogao bi i kozomor još potlačit. Vidjeli smo i družijeh sinjora u Rimu, velicijeh kako i ti, koliko su na višemu bile, toliko su na bašije pali« (I, 2, str. 314). Nakon toga se dvaput osvrće na njezino podrijetlo, u prvom prizoru drugog čina, a da prije toga nije rekao da je »zna«, bila bi to tek opća karakterizacija izvedena iz Laurina govora i ničim se ne bi sugeriralo da su se Pomet i Laura već sreli: najprije primjećuje da je loša kurtizana, jer se vezala uz jednog muškarca, što i nije čudno jer je Dalmatinka, što bi valjda imalo značiti da Dalmatinke nisu pragmatične u tom zanatu kao Talijanke (»Ona sama od svih kortidžana u Rimu od jednoga se kontenta; poprav ti je Dalmatinka, – nije pratika«, str. 326); drugi put za Lauru rabi etnik šireg značenja – *Šćavuša* (Slavenka), a iz Pometove konstatacije proizlazi da bi *Šćavi* trebali znati kako je sreća promjenjiva, što je Laura zaboravila: »Ova bestija kortidžana Mande prem ti je *Šćavuša*, ne misli što će zautra bit. Uzoholila se je, er joj je vjetar u krmu; a ne zna jer se može brijeme išteti i dobra srjeća promijenit se u zlu« (str. 327). Inače, Pomet Lauru u izravnoj komunikaciji uvijek naziva njezinim *umjetničkim* imenom, kad s kim o njoj razgovara naziva je *sinjora Laura* ili samo *sinjora*, a samo u monološkim partijama naziva je Mandom.

O Lauri kao Dalmatinki jednom svjedoči i Popiva, u razgovoru s Bokčilom, koji mu je, na Pometov nagovor, došao priopćiti da je Dundo Maroje stigao u Rim s tkaninama i začinima vrijednim pedeset tisuća dukata. Kad Popiva Bokčila uvede u Laurinu kuću, on mu poslije kaže da je u te »hubave vladike« pio izvrsno vino, na što Popiva uzvraća: »Bokčilo, ono je Dalmatinka, ono je dalmatinsko mlijeko sisalo« (III, 1, str. 340). Ujedno rečeno: samo Pomet Lauru kadšto naziva Mandom, samo je on znade iz njezine kotorske faze, dok Popivina konstatacija da je Dalmatinka, izrečena ne bez ponosa, ne sluti da štogod više o njoj zna, nego zaključke donosi na temelju njezina govora. Poslije se doznaje da Laurin pravi iden-

titet otpočетка poznaje samo Petrunjela, jer joj je gospodarica o tome sama »spovidjela« (IV, 4, str. 366).

Tek će Gulisav Hrvat, sluga Ondarda iz Auguste (Augsburga), u trećem prizoru četvrtog čina ispriповijedati Laurinu životnu priču, otkrivajući i njezino pravo ime – Mandalijena. U pet rečenica sadržan je sinopsis uzbuđljive novele, pa bi doista bilo zanimljivo doznati je li – kako je primijetio Frano Čale¹¹ – riječ o Držičevoj izmišljotini ili je ona možda plod njegove lektire, tim više što je riječ o jednoj od triju priča o izgubljenom ili odbjegli djetetu. Osim nje, u komediji *Tripče de Utočje* uklopljene su dvije takve novele: o Kati, kćeri Lone de Zauliga,¹² te o Turčinu Mahmutu, zapravo Mandinu bratu Frančesku, sinu Draška Grubišića Korčulanina, kojeg su Turci oteli kao dijete na putu za Pulju. Ovako Gulisav sažima Laurinu sudbinu: »Ondardo ovde stao u Bnecijeh, veliko brijeme na trgovine nastojeći, i tu u Bnecijeh obljudi jednu vladiku bnetačku; š njom ima kćer Mandalijenu. Tu tu kćer uza se uzdrži; djevojka uzraste, u njoj se učini golema vladika. Htjedbude nesrjeća, jedan susid vlastelin bnetački vrže oko na djevojku, a djevojka na njega. Jedan dan izvede djevojku iz kuće od oca; s divojkom umaha uteče. Otac velike stvari čini za opet imat devojku; devojka kako pobježe, veće se ne vrati« (str. 364). Nakon što objasni da je njegov gospodar tražio kćer, zatim prekinuo potragu, vratio se u Augsburg, gdje se oženio i dobio djecu, a nakon njihove smrti poželio naći izgubljenu kćer, da je se može prepoznati po određenim »zlamenjima« te da »babka je š njome, ako nî priminula s segaj svita« (str. 365), Pomet hitro povezuje konce, pomalo sumnjajući da je moguće ono što mu je palo na pamet.¹³ Međutim, od

¹¹ Marin Držić: *Djela*, str. 413 (bilješka 831).

¹² »Kerpe: Ma za skurtat besjedu: našla se je Kata da mu je kći. U Krkrku ukradom se s nekom sklopi, kakav je vas amoroz; rodi se ova djevojka, krijući ju odhrani; baba se je našla koja ju je dojila i hranila, koja sve ovo spovijeda. Toliko, er ju je on odlučio uzet u kuću i hoće je udat *onorevolmente*. Kučki jednoj nehote se je srjeća rodila!« (V, 5, str. 525.)

¹³ »Da se vrag umiža rusatom vodom, da mi se srjeća u favor obrne, da se Mande u Mandalijenu stvori, ja bih dobio sto škuda. Ma ja vidu, danas nijesam

Petrunjele doznaje nekoliko ključnih podataka: *baba* koja živi s Laurom govori samo njemački jer je iz »tudeške zemlje«. Premda to nije točno, Petrunjela potvrđuje da je »i gospođa iz tudeške zemlje« i da joj je »otac Tudešak«, a razjašnjava Pometu i zašto je postala Laura, »a u Kotoru se zvaše Mande«: »Prvo joj je ime bilo Mandalijena; tako ju u Kotoru i zvuha Mandom, a ovdje je u Rimu promijenila ime za veće uzroka: nješto cijeć oca, er ju je vele iskao, htio ju je zaklat. Brižan Pomete, što to činiš?« (IV, 4, str. 366.) Dakle, u hrvatskim je krajevima Laura bila poznata kao Mandalijena, od kojega je imena izvedena domaća inačica – Mande. Pritom Petrunjela upozorava Pometa da ni u kojem slučaju ne otkrije što mu je rekla: »Sjetna, nemoj joj govorit er ti sam ja spovidjela er joj je otac Tudešak i er je ime promijenila; ona to vele taji. Jezus, ne bi mi života bilo, da uzazna er ti sam ja spovidjela« (str. 367). Zanimljivo je uočiti jedan detalj u Gulisavovoj priči: Mandalijena je rođena u izvanbračnoj vezi. Naime, ne kaže se da se Ondardo oženio mletačkom plemkinjom nego da ju je »obljubio«, no kćer ipak nije ostavio nego ju je odgojio. Ta činjenica objašnjava zašto se uz Lauru spominje *baba*, a ne, primjerice, majka.

Budući da se nije sačuvao kraj komedije, ne zna se je li u potvrđivanju Laurina identiteta sudjelovao Gulisav, a nejasno je zbog čega u navođenju znakova po kojima se može identificirati Ondardova izgubljena kći ističe da »pod livom sisom ima madež i na ruci ima zlamenje koje ja znam« (IV, 3, str. 365). Pometu je bilo dovoljno što je mu je rekao da »babka je š njome«, ostale znakove i tako nije mogao provjeriti. Upućenost u jedno vrlo intimno obilježje i jedno koje Gulisav pobliže ne definira mogla bi značiti da se u određenom trenutku pojavio kao arbitar da je Laura doista Mandalijena.

Očito, imala je Laura buran život do dolaska u Rim. No, za razliku od Kate iz komedije *Tripče de Utolče*, koja je rođena u izvanbračnoj vezi i otac ju je ostavio, a Frančeska su oteli, Laura je svojevolumeno napustila

te sreće, i scijenim da oni [Gulisav Hrvat] sve tlapljaše; ja scijenim, htijaše da ga povedem doma, da ga gostim. Muzuvijer od muzuvijera malo može avancat« (IV, 4, str. 365).

očevu kuću, dapače na sve je način skrivala tragove, samo da je otac ne bi pronašao, jer ju je htio – kako Petrunjela kaže – »zaklat«. Kako se raspala veza s mladićem s kojim je pobjegla te zašto se odlučila baviti prostitucijom, nije moguće razabrati, kao što je teško odrediti i koliko je Lauri godina: Gulisav kaže da je od kuće otišla kad je »uzrasla«, a od trenutka bijega pa do trenutka kad je otac traži prošlo je osam godina: »Posila me Ondardo Tudešak, vlastelin od Auguste, jeda mu kćer najdem ku je, jesu osam godišta, izgubio« (IV, 3, str. 364). Po nekoj nesigurnoj računici mogla bi imati oko dvadeset pet, dvadeset šest godina: recimo da je mletački dom napustila sa sedamnaest, osamnaest godina i da se osam godina potucala po svijetu; ako Maro ima dvadeset jednu, što potvrđuju Dundo Maroje¹⁴ i Petrunjela¹⁵ (iz Dubrovnika je otišao prije tri godine, što znači da je u Rim stigao kao osamnaestogodišnjak), ona svakako mora biti nešto starija; uostalom, njezin je posao u Rimu uhodan, što potvrđuje respektabilan račun u banci Olidžati,¹⁶ s kojeg lako može skinuti tri tisuće dukata, pa proizlazi da ravnopravno parira muškim junacima: vlasnica je kapitala koji je stekla osobitom vrstom trgovine, ali i – što će se pokazati poslije – nasljednoga kapitala.

Iz Gulisavove napomene može se zaključiti da je Ondardo kćer izgubio prije osam godina. U tom razdoblju ponovno se oženio, dobio djecu, žena i djeca su mu umrli (očito u nježnoj dobi), a on šalje slugu u potragu. Priča je pomalo *nategnuta*, osobito zato što na Pometovo pitanje: »Ona starica koja je u vašoj kući je li baba sinjore?«, Petrunjela odgovara: »Jes, a zašto?« (IV, 4, str. 366), što znači da je još uvijek živa Laurina *baba*, a u osam godina

¹⁴ »Tako, dijete od dvadeset i jedno godišta« (I, 1, str. 312).

¹⁵ »Brže za našega Mara pitate? Mlad vlastelin od dvadesti i jedno godišta, pristao djetić?« (III, 17, str. 356.)

¹⁶ O Laurinu financijskom statusu najbolje je obaviješten Popiva, koji zna koliko je Maro potrošio kupujući Lauri darove, ali i koliko ona ima uštedenog novca: »Papine nepuče? Oto joj si ti za tri tisuće dukat dosle dzojâ iskupovao, a zaboravio si. Ma neka dzoje stoje; sinjora ima na jednom banku za četir tisuće škuda, što ti, morebit, ne znaš« (III, 8, str. 345).

Ondardo je uspio dobiti i pokopati novu djecu. Ne objašnjavajući uzrok zaci-jelo iznenadne smrti cijele Ondardove obitelji, usredotočujući se na razlog ponovne potrage, Držić ju je stereotipno motivirao, otvarajući ponajprije prostor Pometovoj fortuni, što mu je bilo važno za rasplet komedije.

Dakle, Laurin je identitet višestruk: po podrijetlu je polu-Talijanka, polu-Njemica, koja očevu domovinu nikad nije vidjela, po mjestu je rođenja i odrastanja Talijanka (Mlečanka), po socijalnom statusu plemkinja, po jeziku kojim govori Dalmatinka (Korčulanka) i Talijanka (»Sad mi toškano govoriš, a naši smo, ili hoćemo ili nećemo«).¹⁷ Zanimljivo je da je Laura isključivo bilingvalna: u njezinu govoru nema germanizama, kao da nikad nije čula očev jezik. No, ono što je važno jest da je barem jednom liku poznata iz Kotora, što znači da je dio života provela u tom gradu – u kojem ju je Pomet upoznao – a iz kojega je valjda i stigla u Rim. Uz Lauru je vezana cijela pretpriča o bijegu i putovanju od Mletaka preko Korčule i Kotora do Rima, priča tijekom koje je s njom putovala i baba. Kad je Petrunjela stupila u njezinu službu, nejasno je: možda je to bilo u Kotoru, a možda i u Rimu. No, budući da je Pometovo pitanje »Ah, Petrunjela, da zašto se ovdje zove *signora Laura* a u Kotoru se zvaše Mande?« (IV, 4, str. 366) uopće ne čudi niti ga pita otkud zna za Mandu i Kotor, nego spremno odgovara, može se pomišljati da je s Laurom u Rim došla iz hrvatskih krajeva, dakle iz Kotora. Ono što mi se međutim čini očitim jest da Laura u Dubrovniku nije bila, odnosno nigdje u fabuli nema aluzija da se u tom gradu zadržala. Jedina sigurna spona s predrimskim Laurinim životom jesu Pomet i Petrunjela, a oni je ni u jednom trenutku ne vežu uz Dubrovnik.

Ono što je specifično u koncepciji Laurina lika jest njezin govor: kad govori hrvatski, govori čakavski korčulanski. Stoga se priključuje malobrojnoj skupini *Krkrana* u Držićevu opusu: Korčulani su Mande i njezin brat Frančesko, Korčulanka je Kata, Mandina sluškinja, a možda

¹⁷ Pomet to u jednom trenutku ovako sažima: »*Signora Laura*, Mande, Mandalijena, bogme si ti ona Mandalijena, kći *de Ondardo de Augusta*« (IV, 5, str. 367).

je Korčulanin i Lone de Zauligo. Pišući o jeziku Držićevih likova, Milan se Rešetar osvrnuo i na specifičnosti korčulanskoga govora, zaključujući da »kod tih Korčulanke nalazimo jače odstupaće od dubrovačkoga govora negoli kod Kotorana, što je sasvim tačno, jer i dandanas korčulanski dijalekt jače odstupa od dubrovačkoga negoli kotorski«. ¹⁸ Nadalje, smatrao je da je te jezične specifičnosti Držić uzimao »iz živog narodnog govora ljudi iz odnosnoga kraja«. ¹⁹ Stoga se među Držićeve Krkrane uvijek svrstava i Laura, pa ju je Rešetar tako i naveo u popisu *dramatis personae* – kao Mandu Krkarku. Učinio je to iz dvaju razloga: prvo, zbog jezika, drugo, na temelju Pometove replike upućene Popivi: »Tebe služiti i dvorit! Ti si Popiva, daleko Popiva od mene! Popiva, što ne može sam popiti, čini da i družu piju; što ti ne može doruđati gospodara Mara, činiš da ga rasčini Mande Krkarka. Ter nije zadosta da mu kako pijavice krv popijete, ma mu hoćete i dušu popiti. Gdje si, Dundo Maroje?« (I, 5, str. 315.) To je inače jedino mjesto gdje je Laura imenovana kao Mande Krkarka. I premda je jasno zašto je upotrijebljen spomenuti etnik, a jasno je i zašto Pomet Lauru naziva tim nepoetskim imenom, ipak je neobičan kontekst u kojem on to čini – u razgovoru s Popivom.

Budući da sam se uvjerio da u Držićevim dramama nema slučajnosti, zainteresirala me Pometova konstatacija o Lauri: »znam kad se i Manda zvaše u Kotoru«. Zašto je ta replika izgovorena na samom početku komedije, točnije: zbog čega je bilo važno naglasiti da Pomet otprije poznaje Lauru kao Mandu? Mislim da se može nagađati dvoje: prvo, njome se referira na kakvu pretpriču, koja može, ali i ne mora biti povezana s izgubljenim *Pometom*; drugo, može biti riječ o nužnoj dramskoj motivaciji zaključaka koje Pomet izvodi nakon razgovora s Gulisavom Hrvatom, a provjerava ih i potvrđuje u razgovoru s Petrunjelom. Jer, da Pomet ne zna Mandu iz Kotora, ne bi mu ništa značila Gulisavova priča o odbjegloj djevojčici Mandalijeni, a time

¹⁸ *Jezik Marina Držića*, str. 115.

¹⁹ Nav. dj., str. 121.

bi se umnogome zatvorio rasplet komedije, ne bi moglo doći do preokreta koji sluti *happy end* – Ugo Tudešak dobiva Lauru, a Pomet trijumfira. Od dviju ponuđenih mogućnosti izglednija mi se čini druga.

Nezahvalno je izvoditi zaključke o nepostojećem djelu, no indikacije u *Dundu Maroju* – nastavku *Pometa* – donekle dopuštaju neke oprezne pretpostavke. Naime, Maro je kao osamnaestogodišnjak stigao u Rim, a kako je došao baš do Laure, nije jasno.²⁰ Zašto je Maro u *Pometu* ocu ukrao dvije tisuće cekina, zašto mu je trebao taj novac, pitanja su na koja zasad nema odgovora. Osobno međutim pretpostavljam da Laura nije bila djelatna u *Pometu*, jer da jest, koji lik bi to valjda nekako signalizirao, Pomet valjda ne bi rekao »znam kad se i Manda zvaše u Kotoru«, Maro joj ne bi mogao zatajiti činjenicu da je zaručen,²¹ a i Dundo Maroju i Bokčilu bila bi poznata, kao i oni njoj. Ipak, jasno je da je Dundo Maroje nikad nije

²⁰ Na temelju jedne Laurine replike oprezno bi se moglo suditi da njezina *romansa* s Marom ne traje koliko i njegovo izbjivanje iz Dubrovnika nego unatrag godinu dana: »*Sadi mio, se voi sapeste, queste cose me ha comprato d'un anno in quà, voi ve ne maravegliareste, forse per tre milia ducati di gioie, collane, vestimenti et altre cose*« (»Moj Sadi, da znate što mi je sve kupio ima godinu dana, začudili biste se: možda za tri tisuće dukata nakita, ogrlica, haljina i drugih stvari«, II, 7, str. 333).

²¹ Podatak o Marovim zarukama promišljeno se provlači kroz dramu: Dundo tu činjenicu dvaput ponavlja Tripčetu (»*Misser mio, život mi je uzeo! Vjerismo ga, er ne imam neg toga jednoga sina*«; »Kako rijeh, vjerismo ga, zbrojih mu pet tisuć dukata, – tezoro, tezoro mu zbrojih!«, I, 1, str. 310, 311). Tu će informaciju od Babe Perine zatim doznati Petrunjela (»Baba: Reče: 'Uzet ju će za ženu.' Na, uzmi! To mu ne može bit: svezan je. // Petrunjela: Kako svezan? // Baba: Vjeren je, jesu tri godišta. // Petrunjela: Maro je vjeren?! Je li, draga? Nut traditura, a mojoj je gospođi govorio da ju će uzet svakako za ženu«, III, 17, str. 357), koja će je ubrzo priopćiti Lauri (»Maru je u Rim vjerenica došla i vjeren je!«, IV, 10, str. 372), a ona će potom Mara suočiti s činjenicom da joj je lagao (»A od vjerenice si imao knjigu, a meni si govorio da nijesi vjeren! Basta, na dva načina sam od tebe privarena, tako da ovako dosle nije nijedna moja druga privarena bila. Scijeniš li da u Rimu nije pravde? Čini da imam moje tri tisuće dukata bez skandala i bez tvoje velike sramote«, V, 4, str. 379).

vidio, jer u trećem prizoru prvog čina iz voštarije, skriven, motri susret Uga, Pometa i Laure, ali ničim ne pokazuje da mu je ta žena znana, dok Laura za Bokčila kaže: »Bone! Čin' da ta čovjek (ist. M. T.) uzide gori« (II, 13, str. 338), a on za nju: »Golemo ti vince ono u *gospođe* biješe (ist. M. T.); hubava ti je vladika u njoj (...) Vidjet je; nije kako i one brižne šturlijve njeke parlašuš« (III, 1, str. 339-340). Ostaje doduše mogućnost da je Laura/Mande u *Pometu* bila lik *in absentia*, netko koga se samo spominje, otprilike onako kao što se spominje Kamilova žena Kata, za koju pita Petrunjela (IV, 10, str. 371), zacijelo ne bez razloga. Inače, svi likovi koji se poznaju otprije, to verbaliziraju: poznaju se Popiva i Pomet (»Popiva: Spomenuješ li se kad ga ti navede da staromu gosparu ukradete dvije tisuće cekina, i kad ih pak podvrgoste kao vruću opeku?«, I, 5, str. 316), poznaju se Pomet i Maro (»*Ben trovata la signoria vostra, signor Marin!* [Dobro našao vaše gospodstvo, gosparu Marine!] Njegda tvoj bijeh u Dubrovniku; u Rimu si sada veličak čovjek. Daleko siromaha od velicijeh ljudi!«, I, 6, str. 316), poznaju se Bokčilo i Pomet (»Bokčilo: Gosparu, ono i Pometa, one lupežine štono u gradu biješe; jaohi meni, gdje mi se je skitnja doskitao!«, I, 6, str. 317; »Bokčilo: Bokčila ne poznaváš?! Koliko si vinca na mojoj tovijerni popio, a zaboravio me si! // Pomet: Bokčilo, pjanico, ti li si? Koje te u Rim dovedoše na ova vina, na ogrestiju?!«, II, 12, str. 337), poznaju se Dundo i Pomet (»Odpravih Dunda Maroja s onjezijema trijema vlasteličići, spačah se od njega najbrže, – znam mu ćud: držao bi me s sobom tri dni i tri noći u postu i u penitenciji«, II, 10, str. 335), Dživo poznaje Dživulina Lopuđanina (»Muči, ovo nekoga; para njetko je od našijeh iz Dubrovnika. Stan' s strane, čini mi se djetić. Ovo je Dživulin Lopuđanin; navegao sam š njime. – Dživuline, Ćadio! Kud tako s prješom ideš?«, I, 9, str. 321), Petrunjela poznaje Nika i Pijera (»Niko, ti li si? Nut količak je uzrastao! Brižna, *Među crjevjare* kolikrat me je uštinuo. Ovolihni biješe, a nemanština u njem velika biješe. (...) Obeca' ludu a zaludu. Pijero, ti li si? Brižna, nut gdje je obradatio! Isto mi vas je milo vidjet. Živi se vide kadgodi, a mrtvi

nikada«, II, 2, str. 329),²² poznaju se Bokčilo i Popiva («Popiva: Bokčilo, ti li si? // Bokčilo: Pôpo, Popiva, sidi doli, da mi ti je ručicu tegnut; živi se vide kadgod, a mrtvi nikada«, II, 13, str. 338), poznaju se Pomet i Mazija («Pomet: Ma koga vidim odovuda? Njeka je persona nova; para ovo Mazija s knjigami. // Mazija: Ja znam te kad te sam napojio jednijem siromaškim po kutaoca vinca, a ti nebog, ne mogaše toralu kruha kupit; sad si veličak čovjek, ja sam siromah. *Non conveniuntus xudielis cum samaritanorum* [Židovi se ne družu sa Samarijancima]«, IV, 7, str. 369), a poznaju se i Kamilo i Petrunjela («Petrunjela: Brižna, tko je ovo? Kamilo je! Sjetan Kamilo, ovdli li si? Što ti je od Kate? Je li ve zdravo, Kâmo? // Kamilo: Ah, Milica, ti sa! Kako stoji?«, IV, 9, str. 371).

Osim Pometa nitko ne potvrđuje da poznaje Lauru, a on naglašava da je poznaje iz Kotora, ne iz Dubrovnika. Stoga mislim da je Laura u *Dundu Maroju* novi lik, da u komediju nije prešla iz *Pometa*; ona je sasvim logičan izbor na što bi jedan dvadesetjednogodišnjak mogao potrošiti pet tisuća dukata. Pometova napomena da su se njih dvoje već sreli ima, što se

²² Međutim, ne poznaju se Petrunjela i Baba Perina: »Petrunjela: Tko je ovo? Tko ste vi? Ti paraš Dubrovkinja?«; »Baba: A tko ste vi, sestrice? Kaži ve mi. // Petrunjela: Stojim s jednom gospođom; kortižana je prva od Rima. Maro ju dobro hoće; sve što ima, sve 'oj dava« (III, 17, str. 356). Petrunjela ne poznaje ni Dunda Maroja: »Učiniše bogme, rasuta, tri tisuće dukât. Posla me gospođa da spijam tko je ti Marov otac. Vidjeh Sadi Žudjela; upitah ga tko je Marov otac. Ukaza mi uš njeku u razdrtoj čošini gdje otvora magadzin, a stoji za njim rpa bastaha. Upitah jeda će nosit sve trgovine, koje je iz grada donio, u oni magadzin. Reče mi Sadi Žudio: 'Ma gdje? Ovdli su svite za koje je sinjora obečala tri tisuće dukata.' Gledam što će oni starac učinit. Ize sve one svite nadvor i odnese ih s bastasi ne znam gdje k vragu. Tako ončas meni Sadi Žudio reče: 'Vidiš li? Marov otac odnije.' Reče mi latinski: '*Pare de misser portao robe* [Čini se se da gospodin odnio robu], odnije svite; ja ću poč platit na banku od sinjorinih dinara.' Tot gospođa moja prihari tri tisuće dukat!« (IV, 4, str. 366.) Također, Laura ne poznaje Nika, Vlaha i Pijera: »Laura: Ah, signori, o gintilomeni, che rumor fu quello? [Ah, gospodo, oh, plemići, kakva je to galama bila?] // Vlaho: *Signora, certamente non ve l'sappiamo dire* [Gospo, zaista ne znamo]« (II, 6, str. 332).

mene tiče, isključivo dramaturšku funkciju: tom je činjenicom omogućen rasplet jedne fabularne linije *Dunda Maroja*, one koja se tiče Uga i Laure, među kojima posreduje Pomet, a slijedom toga raspleta dolazi i do drugih. Priča o Laurinu lažnom identitetu ima podrijetlo u pretpovijesti dramske radnje, a riješena je u okvirima scenskog vremena komedije: uvedena kao Korčulanka, Dalmatinka i *Šćavuša*, na kraju je za sve postala ono što je oduvijek i bila – Mandalijena, kći njemačkog plemića Ondarda.

Drugo pitanje vezano uz Laurin lik glasi: zbog čega je postala Mande Krkarka, zašto ju je Držić predstavio kao Korčulanku a ne Kotoranku, kad je već njezino prethodno prebivalište smjestio u Kotor, zašto ju je vezao uz ta dva grada? Najjednostavnije je objašnjenje da Laurina novela sadrži korčulansku epizodu, da je nakon bijega iz Mletaka neko vrijeme živjela u Korčuli, a potom stigla u Kotor, gdje ju je upoznao Pomet, no tek je u Rimu otkrio njezino podrijetlo i životnu priču. Takvo je tumačenje zastupao Vinko Foretić, za kojega je Laura »bila nekoć u Korčuli, a zatim došla u Kotor i tamo je nazivahu Krkarkom«. ²³ Ipak, u fabuli se nigdje ne kaže da su je u Kotoru zvali Krkarkom, osim ako to ne zaključimo iz Pometove primjedbe da će mladog Mara »rasčiniti« Mande Krkarka. No, treba se zapitati zašto Pomet ne kaže da će ga uništiti ako već ne Mande Kotorka, onda Mande Dalmatinka ili Mande *Šćavuša*? ²⁴ Čini li on to zbog kakvih

²³ »O Marinu Držiću«, *Rad JAZU*, 338, Zagreb 1965., str. 44. Također i na str. 23.

²⁴ Primjerice, Popiva kaže da je Laura sisala »dalmatinsko mlijeko«, ali Bokčilo za Popivu kaže: »Ovo je dubrovačko dijete: blaženo mlijeko, koje sisa!« (II, 13, str. 338.) Držić dakle vodi računa o etnicima. Uostalom, *našjenci*, dakle Dubrovčani, nepogrešivo se prepoznaju u stranom svijetu: primjerice, kad se Petrunjela susretne s Pometom, kaže: »Rekla bih da je ono našjenac; istom krv poteže na svoga« (II, 1, str. 324), a nakon susreta s Pijerom, Nikom i Vlahom (II, 2, str. 328-329), Lauri na identičan način objašnjava tu posebnu vrstu povezanosti: »Laura: *Petruniella, che ragionamenti sano quei? Non te ho detto che tu averai delle bastonate, disgraziata?* [Petrunjela, kakvi su to razgovori? Nisam li ti rekla da ćeš dobiti batina, nesretnice?] // Petrunjela: *Madonna, ghe son signori Ragusei; sangue tira, parlar poco, lassame-ghe štar* [Gospo, ovi su gospari Dubrovčani, krv nije voda, malo

prethodnih znanja, dok Krkarka smije reći, jer je njezin govor svima kao takvu otkriva? On Lauru samo jedanput javno imenuje kao Mandu Krkarku, pred Popivom, no to kod Popive ne izaziva nikakvo zanimanje, ne pita zašto je naziva Mandom, što je ipak čudno, a može značiti dvoje: ili i on poznaje predrimski Laurin život, ili je Mande Krkarka stereotip, fraza govornog jezika, sastavni dio oralne kulture u kojoj su »Mande Krkarke« jednostavno bile prostitutke.

Što se tiče pretpostavke da Popiva štogod zna o Lauri, nju bih otklonio, jer tekst komedije to ne potvrđuje. Uostalom, kad bi dva lika znala da je Laura zapravo Mande, ravnopravno bi se natjecala u manipuliranju novostima koje u dramski zaplet uvodi Gulisav Hrvat. To međutim ne bi odgovaralo koncepciji Pometova lika i ilustriranju ideje o prevrtljivosti Fortune, koja malo *kareca*, malo *duši*, ali na kraju nagrađuje one strpljive. Da kojim slučajem Popiva poznaje Lauru kao Mandu, i da on nailazi na Gulisava, priču bi zacijelo drukčije iskoristio. Pometove su međutim nakane šire: vlastita korist (zaradit će sto škuda) i opća korist – svojemu gospodaru osigurati zaručnicu, čiji je otac iz istoga grada kao i Ugo. Ili, kako bi on rekao: »Ja vam ovo dobro činim, bogme će ovako bit!« (IV, 5, str. 367.) Dakle, zašto je Laura u komediji baš Korčulanka?

Kad se prvi put pojavi u drugom prizoru prvog čina, gledateljima je odmah jasno da »prva kortižana od Rima« – kako je Dundu Maroju opisuje Tripčeta Kotoranin – nije Dubrovkinja jer govori čakavskom ikavicom:

razgovarati, pusti me]« (II, 3, str. 330). O Petrunjelinu iskrivljenom talijanskom jeziku Irmgard Mahnken primjećuje: »Naime, greške Petrunjele i toga krčmara postoje pretežno u simplifikaciji gramatičkih oblika, ali se i fonetički nedostaci Petrunjele ne samo razlikuju od onih Uga Tudeška, nego oni prije svega nisu tako preterano nagomilani kao u jeziku Uga Tudeška. Po mome mišljenju ove razlike nisu slučajne: i kod krčmara kao i kod Petrunjele ublažena jezična komika, koja proizlazi iz nepravilnosti jezika, *nema* druge funkcije, jer obadva lica (Petrunjela i ovaj prilično dobrodušni krčmar) predstavljaju u izvesnom smislu u ovoj komediji 'pozitivna' lica.« »Uloga jezika u Držićevim komedijama«, u: *Marin Držić: zbornik radova*, uredio Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb 1969., str. 316.

»Pomete, ča su te riječi? Jesam li ti rekla da mi ne dohodiš s tizim Tudeškom prid vrata? A ti hoćeš svakako i na sramotu! Oto ti pripovidadam: ostani mi se kuće, ako neć da te skanda najde« (str. 314). No, iako je to očito, poslije će i Pomet i Popiva istaknuti da je Dalmatinka odnosno *Šćavuša*, čime se postiže dvostruk učinak: prvo, transparentno je da je kurtizana nedubrovkinja, to je posao kojemu se prepuštaju Dalmatinke; drugo, naglašavanjem njezina tobožnjega dalmatinskog podrijetla osigurava se da fabularni preokret, koji nastupa s dolaskom Gulisava, bude još spektakularniji. Jer, koliko god posao kojim se Laura bavila bio moralno zazoran, Držić je nije predstavio kao kakvu djevojčuru, koja se od »buha puđa«: profinjena je žena, ima »odre od svile«, odijeva se u svilu, jede iz srebrnog posuđa, i to samo »letušte«, ona je poslovna žena i sprema novac u banku, konačno, ne prostituira se s mnogima nego je izabrala jednog muškarca, povezanost s Marom smatra posebnom (»*Ci sarà anche lui, lasciatele; e ci son ora io, et io e lui siamo una istessa cosa*« [Bit će i on, ostavite ih; a sad sam ja tu, a ja smo i on jedno te isto, II, 7, str. 332];²⁵ »*Signor Marin è patron di me e di tutto il mio*« [Gospodin Marin gospodar je moj i svega što imam, III, 19, str. 358]), u jednom trenutku kaže: »Ja Mara ljubim s pravoga srca i, ti vidiš, odgonim svakoga, a njega samoga hoću, i njega samoga ljubim i ljubi' ću do smrti. // Istinu veliš; ja sam pripravna za Mara život a neg ča ino« (III, 12, str. 351), a na Popivinu primjedbu da je Maro »ljubi«, Laura će kratko potvrditi obostranost osjećaja: »Ima zamjenu« (III, 12, str. 351). Konačno, ne treba zaboraviti da je za Mara položila svoj novac, a Popiva to komentira ovako: »Komu bi ovo išlo od ruke – rimskoj kortižani izet dukate iz ruke, izet joj

²⁵ Premda s drukčijim namjerama, o takvu odnosu Laure i Mara govori i Popiva (»Što je on, to si ti; što si ti, to je on; njegovo dobro – tvoje dobro, a ja vam sam vjeran sluga«, III, 12, str. 351), potvrđujući Laurinu zaljubljenost: »A stavila se je u fantaziju da ju Maro uzme za ženu« (III, 20, str. 358). Uostalom, da Mara s Laurom povezuje nešto više od njezine seksualne privlačnosti svjedoče i sljedeće njegove replike: »Hajme, sinjora Laura, strah me je er te ću izgubit, strah me je er ću i život izgubit« (II, 15, str. 339); »Da ja pjantam sinoru?! Ajme, Popiva, što govoriš? Prije bih umro neg bih to učinio« (IV, 2, str. 361).

srce iz tijela?!« (III, 20, str. 358.) Na kraju se njezina otmjenost i potvrđuje: kći je njemačkog vlastelina i mletačke vladike, bogata nasljednica. No, njezin je govor takav da je svakog mogla zavarati, što znači da je negdje dulje morala živjeti kako bi jezik dobro naučila.

Kalkulirajući s efektom dvostrukog identiteta, koji poznati lik u jednom trenutku predstavlja u novom svjetlu, što potom dovodi do dramskog obrata, Držić je Lauru povezo s Korčulom, što i nije neobično, a razloga bi mogla biti tri: Korčula je bila pod mletačkom vlašću, pa se Laura skrila na području Mletačke Republike, dovoljno međutim daleko da je otac ne može pronaći; drugo, za razliku od kotorskoga, korčulanski je govor različitiji od dubrovačkoga pa se Lauru jednostavno moglo identificirati kao nedubrovkinju; treće, ne treba podcijeniti snagu stereotipnih predodžbi, višestruko potvrđenih u Držićevim djelima, pa je Laura zacijelo korčulanski identitet dobila, među ostalim, i zbog onodobnih animoziteta na relaciji Dubrovnik – Korčula.²⁶ To, mislim, objašnjava zašto se Popiva uopće ne obazire na Pometovu primjedbu da će Mara »rasčiniti« Mande Krkarka. Ta

²⁶ Dubrovnik je od 1205. do 1358., a Korčula od 1254. do 1358. godine bila pod mletačkom upravom, a od 1358. ušli su u sastav Ugarskoga Kraljevstva. No, od 1420. do 1797. Korčula je ponovno pod Mlecima, dok je Dubrovnik postao autonomna republika, koja je od 1526. bila turski haračar. Treba naglasiti da je odnos Dubrovnika i Korčule bio politički napet, što međutim nije sprječavalo njihovu suradnju (uvoz kamena s Korčule, narudžba brodova, trgovina ribom; Korčulani od Dubrovčana kupuju žito, a korčulanski klesari rade u Dubrovniku). O svemu opširno piše Vinko Foretić u radu »Vjekovne veze između Dubrovnika i Korčule«, u: *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti*, Književni krug, Split, Matica hrvatska, Dubrovnik 2001., str. 397-427. Osobito su zanimljive četiri satire u kojima uvrede izmjenjuju Dubrovčani i Korčulani što ih je objavio Fran Kurelac u knjizi *Runje i pahuljice: pjesni podrugljive i pastierske, ponajveć Dubrovačke*, Pismenî Dragutina Albrechta, Zagreb, 1866.-1868., str. 61-72. Analizom tih pjesama i njihovim autorstvom (Pasko Primović) pozabavio se Foretić (nav. dj., osobito str. 417-420), a zatim Lahorka Plejić Poje u disertaciji *Hrvatsko satirično pjesništvo u Dubrovniku od kraja 15. do početka 19. stoljeća* (rukopis), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2006., str. 152-167.

primjedba ne izaziva u Popive nikakvu reakciju ne zato što nije dovoljno inteligentan da takve detalje ne bi uočio nego zato što ga doživljuje kao stereotip: Mande Krkarka metafora je za žene koje se uzdržavaju nečasnim poslom.²⁷

Ruganje pripadnicima drugih etnika kao razlog zašto je Laura govorno predstavljena kao Korčulanka istaknuo je već Milan Rešetar,²⁸ iznoseći i ekskluzivnu pretpostavku: Laura i Mande iz komedije *Tripče de Utolče* isti su lik. To ga je vodilo k zaključku da je *Tripče de Utolče* nastao prije *Dunda Maroja*, da potječe »iz vremena prije g. 1550«.²⁹ Uporište za tu tezu nije imao samo u tome što i Laura i Mande govore korčulanski nego i u činjenici da Pometa objašnjava kako Lauru zna iz vremena kad je bila Mande u Kotoru. Ipak, mislim da je ta teza – na koju se struka inače nije osvrtna – teško održiva. Sumnjam da bi Držić – kad bi Tripčetova Mande hipotetički napustila supruga i otišla u Rim postati prostitutka – temeljito mijenjao biografiju istog lika. Jer, Mande iz *Tripčeta* kći je Draška Grubišića, ima brata Frančeska, dok je Laurina obiteljska situacija sasvim drukčija. Da je riječ o istom liku, Držić ili ne bi detaljno zadirao u njihovu sudbinu ili bi je prešutio. Ako znamo da se Dugi Nos u *Dundu Maroju* obraća gledateljima koji su gledali *Pometa*, ako se u drami *Pripovijes kako se Venere božica užezje u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena* prisjeća »Radata staroga« iz *Tirene*, ako u *Pjerinu* spominje Mara Marojeva, »koji, kad splavio imanje

²⁷ Ta negativna dubrovačka predodžba imala je međutim i korčulansku inačicu, zasvjedočenu u pjesmi *Odgovor od Korčulana Dubrovčanom*, u kojoj se, među ostalim, kaže: »Njih Arapi u obgrade, ljubeć žene vaše od Gruža, / Svakoga vas oni tada učiniše kako spuža. / Dubrovčani ne hajate te sramote i jedan od vas, / Vele dobro za čto znate, svi da nosite jarči obraz. (...) Kad se budu vaše žene od burdžela odvratiti, / Čas'ne stojeć i počtene, a vi roge ne nosit«; *Runje i pahuljice*, str. 65. Ona potvrđuje jaku ukorijenjenost određenih društvenih koncepata, heteropredodžbi i autopredodžbi o etnički drukčijem – Dubrovčana o Korčulanima, i obratno.

²⁸ *Djela Marina Držića*, Stari pisci hrvatski, knjiga VII, JAZU, Zagreb 1930., str. CVII.

²⁹ »Jezik Marina Držića«, str. 115 (bilješka 2).

biješe, ne htje da oca pozna« (III, str. 570), ako dakle računa na gledateljsko pamćenje, ne vjerujem da bi radikalno mijenjao sudbinu jednog lika.

Ovakvo, to su dvije različite Mande, dva različita života, koja međutim nose istu hipoteku, o kojoj danas možemo samo nagađati: za Dubrovčane su Korčulanke bile utjelovljenje slobodnijeg ponašanja, a Dubrovčani su ti koji su se time koristili, otprilike onako kako je to učinio neimenovani mladi Dubrovčanin s Mandom u *Tripčetu de Utolčetu* ili Lone de Zauligo, koji »ukradom se sklopi« s nepoznatom Korčulankom. Toj se dubrovačkoj oholosti Držić narugao spominjući neosvojivost Lopuđanki: premda su nekoć zajedno plovili, Dživulin Lopuđanin daje Dživu do znanja da ne dolazi »od našijeh strana«, dakle iz Dubrovnika (»Od našijeh strana? S Prijekoga ne idem, gdje vi dunidžate, gdje mi mačicem po kantunijeh skrobućete. S Lopuda idem, gdi vam nije Luce, na čeljadina našega gdje ne smijete ni gledat«, I, 9, str. 322), a Marić i Viculin u komediji *Arkulin* ismijavaju dubrovačko udvaračko umijeće (»Marić: *Giuraddio*, er ka mu godi otočka dođe za ovi mir, među ove pasalijere, otruje se kao o kugu, i ke ne idu u grad svete su svetice. A na izuli ne imamo strah od pasalijera, perdidžoranata, mandžagvadanja, ki mi placaju. Velekrat im sam stražu čuvao, kad dođu na Lopud s leuti. // Viculin: E, vazda s nekijem leuti dođu, ter mi počnu versat; scijene da mogu štogodi od Lopuđaka avancat, ter im para na Prijekom dunižat u Dubrovniku«, III, 2, str. 542). Uostalom, Kotoranin u *Tripčetu de Utolčetu* naoko nedužno, a zapravo ironično parira Dubrovčaninu, pa na pitanje tko živi u »onjezijeh ulicah« odgovara: »Da oprostite, one dobre persone koje svakomu daju, kako to i u vas na Pelilijeh.«

Važno je dakle bilo da kurtizana ne bude Dubrovkinja i da se to uoči pri njezinu prvom nastupu. Nije u tom kontekstu nevažno primijetiti da Držić ipak donekle pazi na čast dubrovačkih žena, pa i Petrunjela – premda služi u kući slavne kurtizane – ističe svoju posebnost: »Pođ' tamo u tvojijeh galantina, u sinjora rimskih; a ja sam godišnica dubrovačka« (II, 1, str. 325). Međutim, ne treba previdjeti ni to da se katkad ponaša poput svodnice: brzo se prepoznavši kao *našjenci*, Niko, Pijero i Vlaho razmjenjuju

radosne rečenice ponovnog viđenja s Petrunjelom, a kad Vlaho kaže: »Ja dukate hranim za nje gospođu sinjoru«, Petrunjela će uzvratiti: »Ti dobar došao!« (II, 2, str. 329.) Također, ne znajući da je u muškarca preodjevena Pera žensko,³⁰ Petrunjela mu/joj otvoreno nudi Laurine usluge: »Bi li se u moje gospođe okordao?« (III, 17, str. 356.)³¹ Stoga je Držić Lauru jezično diferencirao od dubrovačke skupine likova, pretvorio je u Dalmatinku, ali ju je doveo u blizinu jednog lika, što je bilo nužno. Jer, da nitko od

³⁰ Polazeći upravo od Perina muškoga kostima, Lada Čale Feldman ispitala je motiv spolne inverzije, kao i pitanje mogućega ženskoga glumačkog angažmana u hrvatskom ranonovovjekovnom teatru: »Žensko za muško i muško za žensko u starijoj hrvatskoj dramatici«, *Umjetnost riječi*, XLI, 3, Zagreb 1997., str. 153-176. Uz njezine bi zaključke možda trebalo dodati sljedeće zapažanje: ako je točno da žene nisu glumile – što se i autorici čini izgledno (str. 157, bilješka 6) – do prave spolne inverzije zapravo nije ni došlo: Peru je naime glumio muškarac »na mušku« kostimiran. To bi opet značilo da je glumac gestom ili mimikom morao dati do znanja da glumi ženu preodjevenu u muškarca (Pera u prisutnosti Babe i Dživa u govoru rabi ženski rod), odnosno u dramskom vremenu komedije odmaknuti se od svoje rodne pozicije i glumiti glumljeno: muškarac glumi ženu koja glumi da je muškarac. Ta zapetljana pozicija komične efekte mogla je imati tek u nekom imaginarnom raspletu i susretu Mara i Pere. Prema tome, pravu rodnu inverziju Pera može doživjeti tek u nemaskulinom teatru, dok je u maskulinom – kakav je, pretpostavljamo, bio Držićev – transvestija ponajprije vezana uz uloge Laure, Petrunjele i Babe. Na držićevski način postupio je, primjerice, Ozren Prohić u režiji *Dunda Maroja* (HNK, Zagreb, 11. svibnja 2007.), kad je ulogu Laure dodijelio Liviju Badurini, pa je već sama činjenica da muškarac glumi ženu među gledateljima izazivala smijeh, premda ta uloga uopće nije smiješna. Gledatelji (gledateljice!) , koliko se sjećam, obračali su pozornost na ono na što inače ne bi da je Lauru glumila žena (depilirane noge, njegovana leđa, vješto prikrivena spolna oznaka i sl.).

³¹ Lada Čale Feldman pretpostavlja da je Petrunjela živjela »nedostojni život služavke, a možda i prostitutke«. »Pomet – Greenblatov Jago?«, u: Morana Čale – Lada Čale Feldman, *U kanonu*, Disput, Zagreb 2008., str. 79. Na takav ju je zaključak mogao navesti razgovor koji vodi s Nikom, Pijerom i Vlahom: naime, kad Niko u Petrunjeli prepozna Milicu (»Bogme je Milica! Mile, poznaváš li me?«), Vlaho će *a parte* dodati: »Poznaš, pse! Brzo ti se poznaste!« (II, 2, str. 329), što zacijelo konotira erotsku prirodu njihova poznanstva.

Dubrovčana ne zna koji detalj iz Laurina prijašnjeg života, fabula se ne bi dala rasplesti.

Zašto je se Pomet sjeća iz Kotora, i što time poručuje, mislim da nije teško dokučiti. Ako Pomet kaže da je Dubrovnik napustio prije tri godine («Jes tri godišta er sam otuda, ni se vabim veće tamo na pečene jetre; popovski mi bokuni ovdje odražaje», II, 1, str. 325), njegova primjedba znači da je izvan grada isto onoliko koliko i Maro. Laura međutim ne kaže kad je u Rim stigla, niti otkud – što i ne možemo očekivati jer bi tada bio uništen potencijal priče o odbjegli djetetu, a time i preokret u odnosima među likovima – pa treba pretpostaviti da je u Rim došla prije Pometa. Uostalom, ima konto u banci, a taj je novac nekad trebalo priskrbiti. U svjetlu tih činjenica još mi se utemeljenija čini pretpostavka da Laure nije bilo među likovima *Pometa* te da Pometovu primjedbu da je poznaje iz Kotora ne treba razumjeti kao indikator nekoga prijašnjega dramskog zapleta nego kao dio njegova iskustva, otprilike onako kako – govoreći o fortuni – govori o neimenovanoj ženi: »A tu mi sperancu dava narav od fortune, koja je kako i njeka koju dunižah: sad mi dobru čijeru činjaše a sad zlu; sad me činjaše plakat, opet učas smijejat« (IV, 3, str. 364). Kotor je izabran valjda zbog istih onih razloga zbog kojih je priča o Mandi koja vara muža Tripčeta smještena u taj grad – »da se autor, kako dobar Dubrovčanin, može narugati susjedima Kotoranima«. ³² Iz toga bi opet proizlazilo da se Laura kretala isključivo po gradovima koji su bili pod mletačkom upravom, Korčuli i Kotoru, gradovima koji su bili »dva najbliža sedišta mletačke vlasti na granicama sa Dubrovačkom republikom«. ³³ Da se Laura iz Korčule uputila baš u Kotor, i nije neobično jer je u njemu oduvijek bilo mnogo Korčulana,

³² Milan Rešetar, *Djela Marina Držića*, str. CVI.

³³ »Komediya Mande Marina Držića i Kotor«, u: *Renesansa i barok: studije i članci o dubrovačkoj književnosti*, Filološki fakultet – Narodna knjiga, Beograd 2003., str. 100.

o čemu na temelju arhivskoga gradiva govori Zlata Bojović.³⁴ U rimskom svijetu, za Dubrovčane je ona pripadnica drugog etnika – Dalmatinka (II, 1; III, 1) odnosno *Šćavuša* (II, 1), govor je specificira kao Korčulanku (I, 5), a Pomet je poznaje iz Kotora (I, 2; IV, 4).

To što je mletačka plemkinja Mandalijena postala Mande Krkarka, može biti posljedica priklanjanja onodobnim društvenim konstruktima, no može imati i dublju, dramaturšku opravdanost. Naime, slobodno je zapitati se što bi se dogodilo da je Laura slučajno Dubrovkinja. Ako je *Dundo Maroje* nastavak *Pometa*, ako su ključni likovi – a to su nedvojbeno Dundo Maroje, Maro, Pomet, Popiva – dubrovačku Placu zamijenili rimskim trgovom, oni jedni o drugima znaju sve. No, da se Laura – kao Mande – zajedno s njima iz Dubrovnika preselila u Rim, komedija ne bi bila moguća: prvo, svim navedenim likovima Laura bi bila poznata, što znači da bi bili potencijalni manipulatori novih spoznaja o njoj, što bi Pometu oduzelo prednost, pa Držić ne bi mogao pokazati važnost iskorištavanja povoljnog trenutka (*okazijon*), uopće Pometov svjetonazor, koji prihvaća i namrgođenu i nasimjanu Fortunu; drugo, Laura bi znala da Maro ima zaručnicu pa zacijelo ne bi bila s njim, a u tom slučaju u Rimu ne bi imali što tražiti Pera, Baba i Dživo, izostala bi priča sa zarukama, inače važna, jer je to jedan od dvaju ključnih razloga zbog kojih Laura u jednom trenutku odbacuje Mara;³⁵

³⁴ »Frančesko ('Turčin') i Mande, deca Draška Grubišića Krkranina, bili su sasvim mogući u Kotoru, u kome je, u vreme Držičevo, sudeći prema arhivskim vestima, boravio veći broj Korčulana – vlasnika i kapetana brodova, mornara, trgovaca (Nicolaus da Curzola patronus barche, Paulo marinario, Miloš, Vukan Radov, Jeronim Marinović i dr.). Korčulani su imali posebne dozvole za izvoz i prodaju vina u Kotoru, što je bila specijalna povlastica, kako onovremeni notarski spisi kazuju, jer se strogo vodilo računa da takve privilegije ne ugroze domaću trgovinu. Od vremena do vremena ponavljale su se opomene građanima da ne trguju uvoznim vinima ('... non potessero esser condotti in quella città vini forestieri'). Od čuvenih korčulanskih kalafata uvek je boravilo po nekoliko u Kotoru da bi obučavali mlade svom zanatu.« Nav. dj., str. 100.

³⁵ Naime, Mara su *uništili* Pomet i Baba: prvi tako što je nagovorio Bokčila da obavijesti Popivu da je Dundo donio dragocjenu robu, Popiva je pomislio da

treće, Marovo *pendžanje* očevih dukata moralo bi biti drukčije motivirano, a teško je zamisliti što bi drugo dvadesetjednogodišnjaka toliko opčinilo da je zaboravio na oca i zaručnicu; četvrto, natjecanje Pometa i Popive, dvaju inteligentnih likova, bilo bi onemogućeno; peto, priča Gulisava Hrvata mogla bi ostati kakva je i sada, no ne bi ostale iste njezine reperkusije jer bi je različiti likovi na različite načine funkcionalizirali; sama je priča najmanje važna za Lauru (osim činjenice da joj je otac oprostio bijeg), a najbitnija je za Pometa jer mu pomaže osvojiti Laurinu naklonost za gospodara Uga, čime se osvećuje Maru i pobjeđuje Popivu.³⁶

Laura, prva otmjena kurtizana ranonovovjekovne dramske književnosti, važan je lik komedije *Dundo Maroje*: ona je tzv. žuđena vrijednost, za koju se bore dva mladića, Maro i Ugo Tudešak, prvi dukatima, biserima, dijaman-tima, rubinima i skupocjenim krznima, drugi ljubavnim izjavama. Iako je riječ o novčano dobro potkoženima rivalima, Laura je naklonost iz nekog razloga darovala Maru. Upravo ta činjenica otvara prostor pokazivanja Pometove snalažljivosti i njegove životne filozofije – zamijeniti Mara Ugom za njega znači pokazati da »za slatkijem ljetom dođe i gorka zima«, »za lijepom godinom dođe daž« (I, 5, str. 316), »dobra srjeća [može] promijenit se u zlu« (II, 1, str. 327). *Kolajina* koju je na sebe stavio Maro, završit će na Pometu, on će a ne Popiva stajati na Laurinu balkonu, simbolu trijumfa

će nadmudriti Pometa tako što će se Maro – uzevši robu od Sadija, s jamstvom Laurina novca – prikazati kao dobar trgovac i uzeti očevu robu; međutim, na kraju je Dundo odnio robu, a Laura je ostala bez svojega novca. Baba je pak Petrunjeli otkrila da je Maro zaručen.

³⁶ Ovako to sažima Pomet: »Dobro, dobro, bože! Ovo trata, ovo novele! S Pometom imate što činit, kanaljo, neljudi, siromasi! Pomet se s vami rve. Po' ću sada nać Dunda Maroja *alla oštaria della campana*, ter mu ću sve spovidjet i naučit ga ću da s Popivom unjiga, dokle ga doma povede. Kad im Dundo Maroje u kuću uljeze, to prve će fačende trjeske, bune bit, konti se će iskat, – dinari su spendžani! Tot ja i moj Tudešak ostasmo *eredi delli beni di condan signora Laura* [nasljednici imovine pokojne gospe Laure]. Fora, fora bez mjedi! U Dubrovnik, s vragom, na krinicu juhe i na deset peča u dinaru mesa. Poletjeh veće ovi posao opravit« (II, 14, str. 338-339).

principa sažetog u rečenici »Trijeba je naučit živjet« (II, 1, str. 327). Pomet je u komediji uvijek vlasnik znanja koja drugi ne posjeduju, a aktivira ih u pogodnom trenutku. Među takvima je i poznavanje Laure kao Mande iz Kotora. Zašto gledateljima na samom početku drame priopćuje tu činjenicu, nije odmah jasno, no poslije se pokazuje da je taj podatak ključan. Premda osim Petrunjele nitko drugi ne zna da je Laura zapravo Mandalijena, da je Mande hrvatska inačica njezina pravog imena, koje je dobila u hrvatskim krajevima, Pomet Lauru naziva Mandom iz Kotora, a jedanput i Mandom Krkarkom. Upravo je kontekst u kojem je naziva Mandom Krkarkom zanimljiv jer objašnjava zašto je Držić njezin pravi identitet zaodjenuo korčulanskim, a ne nekim drugim etnikom.

Negativno intoniran uzvik da će Maru doći glave Mande Krkarka sadrži nekoliko važnih indicija: prvo, kurtizana nikako nije Dubrovkinja, a to se doznaje čim izgovori prvu rečenicu (drugi prizor prvog čina); drugo, ta žena ima svoju predrimsku priču, koja se zbila u pretpovijesti dramske radnje, a koju u tom trenutku zna samo jedan lik; treće, Korčulanke koja je stigla u Kotor, u kojem se bavila poslom kojim se bavi i u Rimu, za Držića je zacijelo bila aksiološki stereotip: Korčulanke su sklone prostituciji, Kotor je mjesto prostitucije i problematičnog morala. Ono što je međutim najvažnije jest da je multipliciranjem Laurina identiteta Držić pokazao poznavanje romantično-avanturističke novelistike, u kojoj su takve promjene bile konvencija, svijest o onodobnim društvenim konstruktima, a ponajviše vještinu u gradnji dramske fabule – imao je on precizan plan o razradi svakog detalja, pa i priča o putovanju Mande Krkarke može potvrditi da je rečenica iz drugog prologa »I ne scijen'te da se je vele truda, ulja, knjige i ingvasta oko ove komedije stratilo: šes Pometnika u šes dana ju su žđeli i sklopili« (str. 307) tek topos skromnosti.

MANDE KRKARKA'S TRAVELS

S u m m a r y

The paper first briefly discusses the motif of travels in Držić's works, it then analyses the story of the prostitute Laura, and reconstructs her travel from Mleci to Rome, trying to answer the question why she was presented as a woman from the island of Korčula who, before her arrival to Rome, was a prostitute in Kotor.

Prevela Marija Omazić